

KURUC ARCKÉPEK
A RÁKÓCZI-FELKELÉS IDEJÉBŐL¹
KÁROLYI—FORGÁCH—ESTERHÁZY ANTAL

MAGYAR HADTÖRTÉNETNEK talán egyik korszakában sem oly fontos a szereplő hadvezérek lelkivilágának, egyéni képességeinek és jellemtulajdonságainak felkutatása és megismerése, mint II. Rákóczi Ferenc nyolcéves hadjáratában. A kuruc hadvezérek nem a szokásos katonai karrier bizonyos fokán jutottak felelősségteljes vezetői állásba, nem a szokásos előképzettség, tapasztalat és vezetői rutin, szóval a dologi készség birtokában s arra támaszkodva vezettek seregeket. Rákóczi tábornoki karában igen sok, sőt túlnyomó azoknak a száma, akik azelőtt sohasem voltak katonák, hanem születésüknél vagy helyzetüknél fogva kerültek parancsnoki helyekre, amelyek betöltéséhez szükséges tudást és gyakorlatot ezután már csakis állandó harcok közepett, autodidakta úton lehetett elsajátítaniok. Azok pedig, akik közvetlenül a császári seregből léptek át Rákóczi seregébe, a kurucoknál — eddigi rangfokozatuknál és beosztásuknál jóval magasabb rangú és felelősségű — vezetői állásokat kaptak minden átmenet és előképzettség nélkül. Új pozíciójukba tehát mást nem vihettek magukkal, mint a magyar embernek veleszületett katonai rátermettségét és azokat az egyéni jellemtulajdonságokat, amelyek működésüket elősegítették (akarakteró, ítélőképesség, fegyelemézés, leleményesség) vagy hátráltatták (ingadozás, könnyűvérűség, fegyelmet nun tűrés, összeférhetlenség).

Mars hadisten tagadhatatlanul nagy feladat elé állította a magyar felkelés katonai vezetőit, mert olyan ellenfél ellen kellett gyengén felszerelt gyakorlatlan hadinép élén hadat viselniük, amelynek reguláris, harcedzett és fegyelmezett csapatait Savoyai Eugén keze alól kikerült és állandó felügyelete alatt álló, igen tapasztalt s mindenekfelett nagy harctéri rutinnal rendelkező főtisztek és tábornokok vezették.

Ha II. Rákóczi Ferenc tábornokainak valódi értékét mérlegeljük, el kell térnünk azoktól az elmúlt évtizedekben sablonossá vált képektől, amelyeket ezekről a magyar közvélemény magának alkotott. Hogy cselekedeteik rúgóit felismerjük, hozzá kell férköznünk benső, lelki tulajdonságaikhoz s hátrahagyott irataik, működésük, intézkedéseik, helyzetbírállataik alapján olyan megvilágításba kell őket állítani, amelynek fényénél egyéniségük legendás oldalai elhalványulnak, mondhatnám feleslegessé válnak — s ehelyett jobban kidomborodnak emberi vonásaik. Egy hadvezér jelentőségének megítéléséhez sem

¹ Szemelvények szerzőnek: „II. Rákóczi Ferenc felkelésének katonai története“ című készülő munkájából.

hadtörténeti, sem nemzettörténeti szempontból különben sem elég az, hogy őt egy-egy nyert csata vagy ügyesen végrehajtott hadművelet alapján nagy hadvezérré, hős vezetővé avassuk. Követni kell őket útjukon a felkelés egész ideje alatt, ismernünk kell még előéletüket is. De ismernünk kell azokat a lelki adottságokat és gátlásokat is, amelyek sok felületes vagy elfogult szemlélő előtt sokszor talán érthetetlen magaviseletüknek nagyon is érthető magyarázatát adják. Ezt az eljárást a fényképezésben mind nagyobb tért hódító stereoszkopikus fotográfáláshoz hasonlíthatnám leginkább, azaz olyan eljáráshoz, amellyel az illetőt nem egy síkban, mereven, laposan odafestve állítjuk magunk elé, hanem a háttérből kiemelve, minden oldalról megvilágítva, plasztikusan, tehát élethűbben.

Rendkívül érdekes és tanulságos ilyen elgondolással vizsgálni a Rákóczi-felkelés katonai vezetőinek életét. Kimagasló lelki tulajdonságok mellett sok sajnálatos gyarlóságot látunk és azt az érdekes jelenséget, hogy úgy Rákóczi, mint generalissimusa, Bercsényi, általában véve nem ismerték fel seregarancsnokaiknak azokat a képességeit, amelyek azokat a hadvezetés egyik vagy másik állásának betöltésére alkalmasabbá tették volna, mint olyan állásokra, amelyeket valóban viseltek. Erre különösen tanulságos a felkelés első két évében, 1703 és 1704-ben, szerepet vitt hadvezérek működésének megítélése, akik közül ez alkalommal három kuruc vezérrel kívánok foglalkozni. Ugyanezt a jelenséget, vagyis a bizonyos irányú tehetség vagy alkalmasság fel nem ismerését azonban megállapíthatjuk a császári legfőbb hadvezetésnél is.

KÁROLYI SÁNDOR bárót Bercsényi 1703 október 15-én tiszalúci táborában mutatta be a fejedelemnek. Károlynak a felkelés ügyéhez való csatlakozása nagy nyereséget, szinte mondhatnám fordulópontot jelentett Rákóczi szabadságharcának történetében. Ilyen feudális nagyúr csatlakozása meggyőzte az országot arról, hogy nem parasztlázadásról van szó, hanem a haza szabadságáért való küzdelemről, amelyben — a magyar történetben eddig ritka alkalom, — szállott közös táborba főúr, nemes, városi polgár és jobbágy. De Károlyi színvallása azért is volt nagyjelentőségű, mert ő volt az első számottevő egyéniség, aki úgyszólván a császári udvar légköréből közvetlenül pártolt a felkelés ügyéhez. A fejedelem őt személyesen még nem ismerte, de Bercsényi ajánlatára örömmel üdvözölte zászlója alatt és előkelő származására és nagy befolyására való tekintettel azonnal tábornokká nevezte ki, sőt később tábornaggyá is előléptette.

Károlyi Bercsényi után az egész kuruc felkelés legkimagaslóbb és legfontosabb személyisége volt.

Önéletrajza szerint 1669-ben született. Ungváron kezdte iskoláit, majd Kassán folytatta. Édesatyja halála után 1689-ben átvette uradalmainak kezelését és Szatmár megye főispánja tisztét. A Thököly-felkelést követő zavaros időkben nem egyszer fegyverrel kellett megvédelmeznie birtokát az akkori kóborló kuruc rablóbandák ellen. Mint befolyásos embert megyéje gyakran küldötte követségbe Bécsbe, úgyhogy ott jól ismerték, de nem nagyon szerették, mert a hazai alkot-

mány iránti szívós hűségét, nemzete érdekében kifejtett munkásságát nem jó szemmel nézték. Azt viszont tudták róla, hogy nem rokonszenvezik a Magyarországon mindig újabban fellobbanó, kuruc jelszó alatt megindult mozgalmakkal s ezért bízták rá a Dolha körül összegyűlt kurucfelkelők szétverését. De ezt a győzelmét Bécsben kevésre értékelték, sőt gúnyolódva emlegették és mellőzték őt. Bécsből hazatérve, szeptember havában a Kassán tartózkodó császári főparancsnokok szintén hasonló módon bántak vele. Amikor megtudta, hogy nagykárolyi vára és uradalmi a kurucok kezében vannak, nem habozott tovább s már akkor elhatározta, hogy Rákóczihoz csatlakozik. Szándékát megbízható ember útján Bercsényivel tudatta s amikor tőle biztató választ kapott, Kassáról titokban eltávozva, október 9-én jelentkezett Tarcalon Bercsényi táborában. A felkelés alatt mint seregvezető, eleitől végig fontos szerepkörököt töltött be s 1710 után már ő volt a hadsereg főgenerálisa. A szatmári kibékülés után III. Károly 1712-ben altábornaggyá nevezte ki s grófi rangra emelte. 1724-ben a m. kir. helytartótanács tagja lett s amikor 1734-ben egy állandó lovasezredet — a későbbi 6. huszárezredet — felállított, annak ezredtulajdonosává neveztetett ki. Mária Terézia királynő szintén sokra becsülte e nagyeszű főurat s annak katonai képességét s 1741-ben tábornaggyá léptette elő. De tevékenységének súlypontja a felkelés utáni időkben korántsem katonai működésén van, inkább azon a szervező és újraalkotó munkásságán, amellyel Magyarország talpraállításán közreműködött. Hogy „áruló“ nem volt Károlyi, amikor a szatmári békét előkészítette és létrehozta, a mai tárgyilagos történet-szemlélet megvilágításában már nem vitás. Lukinich Imre a szatmári békéről írott könyvében ezt a kérdést tisztázta.¹ Ma már tudjuk, hogy Károlyi korántsem volt az a „labancérezelmű“ férfi, aki Rákóczi felkelésének végső elgyengülését felhasználta arra, hogy a szatmári békét a fejedelem szándéka és tiltakozása ellenére az országra ráerőszakolja, mint azt régebbi történetíróink nyomán a közvélemény sokáig hitte.

Eleinte a fejedelem sem ismerte és becsülte eléggé, de később megszerette s katonai képességét sokra tartotta. Szilárd, munkás, fáradhatatlan volt. Éles esze, gyors felfogása képesítették őt arra, hogy a legválságosabb helyzetekben is feltalálja magát. Hogy a felkelés harcaiban nagyobb, döntő győzelmes csatákat nem vívhatott és hogy általában véve ő sem volt az a hadvezéri egyéniség, aki képes lett volna Rákóczi seregét szilárd keretek között felépíteni és annak élén harcedzett s nagy elméleti és gyakorlati tudással bíró császári hadvezérek ellen diadalokat aratni, annak okát abban kell keresnünk, hogy minden katonai tehetsége mellett hiányzott belőle a gyakorlat, a hadvezéri genialitás és tapasztalat. Születése révén került azonnal a magas tábornoki polcra, anélkül hogy egy reguláris csapat, sereg belső életével és a hadakozás alapelveivel előzőleg megismerkedhetett volna. Bercsényinek mindenek domináló egyénisége mellett ő különben is csak második szerepre volt kárhozható mindaddig, amíg a fejedelem 1709. év vége felé Bercsényit nehéz természete és betegeskedése miatt mellőzni kezdte s Károlyinak szánta a főgenerális méltóságot.

¹ Lukinich Imre: A szatmári béke és okirattára. XVI. fejezet.

A felkelés ügye hadvezért tapasztalatlanságának nagy kárát valotta mindjárt az 1704 januárjában megkezdett és kudarccal végződött dunántúli hadjárat alatt. Károlyi ahelyett, hogy Pápán nyugodtan megszervezte volna ez ország rész birtokbavételére rendelt seregét és központi helyzetben várta volna felkészülten Heister előrelátható támadását, csapatait a Dunántúl egész területére felosztva, szerteszétküldte. Heister csak március közepe után kezdte meg előnyomulását az osztrák határ felől, tehát Károlynak bőséges ideje volt ahhoz, hogy a Dunántúl megszállását előkészítse és a tömegesen jelentkező felkelőket rendes kötelekekbe toborozza és seregét fegyelmezze. A sereg decentralizált felhasználásának természetes következménye az volt, hogy a Dunántúl belpolitikailag, bizonyos tekintetben közigazgatásilag, alig néhány hét leforgása alatt Rákóczi fennhatósága alá került ugyan, de ez a foglалás katonailag nem volt megalapozva. így érthető, hogy Heister könnyen végzett az összefüggés nélkül szanaszét kóborló kisebb kuruc csapatokkal és a hadjáratot valóban csak névleg, lazán és könnyelműen vezető Károlyi Sándort hamarosan kiűzte a Dunántúlról.

Kissé más formában, de ugyanez a kudarccal ismétlődött meg ugyanez év nyarán, amikor a koroncói vesztes csata után Heister másodszor szorította ki Károlyit és Forgáchot a Dunántúlról. A Dunántúl elvesztésében ezúttal szerintem ismét Károlyi volt a nagyobb bűnös, mert Forgách serege akkor még újoncokból állott, Károlyi pedig olyan csapatot vezetett, amely már egy év óta hadakozott a keze alatt s több győzelmet is aratott (Szomolány, Szentgotthárd).

Károlyi katonai előképzettség nélkül lett tábornok és hadvezér. Ezért könnyen hajlott hadban járatos és tapasztaltabb alantas tisztjeinek tanácsára. Ezek jórészt Thököly seregéből származó vitéz és ügyes, de egyébként fegyelmezetlen emberek voltak, akik a végbeli aprólékharcot tartották az egyedüli üdvös harcmodornak, akik nagy csaták, nagy tömegek összecsapása előtt húzódoztak és mindenekfelett sokra becsülték az irregularis harcmodorral járó zsákmányolást, harácsolást, fosztogatást. Ezek tanácsára Károlyi megengedte csapatainak a szabad rablást. Itt azután a laza fegyelmű kurucok nem tettek különbséget osztrák és magyar terület között és gyakran sanyargatták azokat a községeket, ahol tanyáztak vagy keresztülvonultak. Mivel Károlyi maga sem vetette meg az értékes zsákmányt, — ami különben abban a korban általános szokás volt — a vezénylete alatt álló csapatokat ez a hírnév kísérte végig az egész felkelés alatt. Károlyi kitűnő csapatvezér lett volna, ha legénységét jobban kezében tudja tartani. Rövid lélekzetű, hirtelen elhatározott, gyorsan végrehajtott portyázó hadműveletek vezetésére kétségkívül rendkívül alkalmas volt. Stratégiai elgondolások alapján szükségessé vált, nagyobb fontosságú hadműveletekre kevésbé. Ilyenmű megbízatások előtt azonban helyzeténél fogva nem térhetett ki. Ez az oka annak, hogy a szatmári béke körüli érdemeit az utókor mindig többre fogja értékelni, mint hadvezért működését.

A MÁSODIK DUNÁNTÚLI HADJÁRAT alatt lépett a felkelés színterére a kuruc hadsereg második, különösen érdekes vezető embere, gróf Forgách Simon. 1669-ben született. 18 éves korában katona

lett. 1691-ben a Czobor, később a Pálffy huszárezred alezredese. A Kanizsa körüli és boszniai török hadakozásokban különösen kitűnt vitézségével. 1700-ban Győrbe került, mint a várórség parancsnoka, majd a spanyol örökösödési háború kitörésekor saját költségén állított fel egy huszárezredet (a későbbi 3-as Hadik huszárezredet). A Rákóczi-felkelés kezdetén az udvari haditanács Forgáchot a Rajna mellől hazarendelte s megbízta a Rákóczi ellen hadba szólítandó felkelés szervezésével. Átpártolása után 1706-ig szolgálta Rákóczit, aki őt előkelő származása és haditapasztalatai miatt tábornaggyá nevezte ki. 1706-ban fegyelmi vétség miatt letartóztatta és csak négyévi raboskodás után, 1710 novemberében engedte szabadon. Forgách ekkor Lengyelországba bujdosott s bár később haza szeretett volna jönni, amnesztiát nem kapott, mivel az aulikus urak, akik Forgách elkobzott birtokain osztoztak, érthető okokból mindig megakadályozták a királyi kegy megnyilatkozását.

Rákóczi tábornokai között különös egyéniségénél fogva alig hároméves hadvezéri ideje alatt egészen különleges helyet foglalt el Forgách. Érdekes típusa volt a barokkszabású nagyúrnak és képzett, tanult katonának. Lelkes magyar, ékesszóló, kifinomult ízlésű ember, aki nemcsak vitéz katona, de nagy elméleti tudással bíró stratégia is volt; nagy szeretettel foglalkozott nemcsak a katonai szaktudományokkal, hanem valláserkölcsi elmélkedésekkel is. Tudjuk, hogy ő volt az, aki először adta ki gróf Zrínyi Miklós hadtörténelmi munkáit. A magyar katonai irodalom egyik megteremtőjének nevezhetjük. Szervezési tervezetei, emlékiratai, továbbá „Rákóczi discursusai“ címen az ő tollából megjelent hadi és politikai elmélkedései e korszak rendkívül értékes írásai.¹ Forgách történelmi érzékére és műveltségére jellemző, hogy az 1704 őszén létrejött kassai kapituláció alkalmával külön kikötötte a városban levő összes archívumok, többek között az egri káptalan odamenekült archívumának és kincsestárának leltár szerint való megőrzését és a bevonuló kuruc csapatoknak való hiánytalan átadását.

Kétségtelen, hogy talán legalkalmasabb lett volna arra, hogy Rákóczi oldalán — hogy egy mai katonai fogalommal éljek — az egész hadsereg vezérkari főnökének állását betöltse. Mégsem jutott nagyobb szóhoz. Ennek oka talán az volt, hogy Bercsényi (különben Forgách unokabátyja), bár eleinte szerette őt és elismerte katonai kvalitásait, nem tűrt meg maga mellett bizonyos tekintetekben nála kiválóbb vagy képzetesebb munkatársakat. Forgách kezdettől fogva nem rokonszenvezett Bercsényivel. Amikor ő 1704 április i-én borotvált arccal, még császári, németiszabású tábornoki ruhában a kuruc táborban először jelentkezett, Bercsényi szarkasztikus modorával, nem gondolva azzal, hogy e mondásával Forgáchot megsérti, így fogadta tisztjei jelenlétében: „Ecce habemus stultum — primae Április.“ „Íme itt van április bolondja.“ Nagyon valószínű, hogy ez az ártatlan, de nem helyénvaló élcelődés volt az alapja annak az ellenszenvnek, amellyel Forgách Bercsényi iránt viseltetett s amely nyíltan is kirobant az 1706. évben, egy érsekújvári seregszemplét követő esti hadi-

¹ Ez irányú működését lásd Thaly Kálmán: Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. IV. és V. fejezetében.

tanácson, ahol Forgách Rákóczi jelenlétében megtagadta az engedelmességet Bercsényinek. Forgách érvényesülésének akadálya azonban legfőképp kiegyensúlyozatlan egyéniségében rejlett. Rendkívül érzékeny, hirtelen fellobbanó, szangvinikus vérmérsékletű ember volt. Szellemessége, műveltségével és kedélyességével éppoly sok barátot szerzett magának, mint ellenséget gúnyoló, sokszor indokolatlanul sértő és könnyen sértődő modorával. Ilyen lelki diszpozícióval megáldva, Forgáchból nem bontakozhatott ki teljes egészében az a katonai és hadvezéri rátermettség, amelynek alapfeltételeivel valóban rendelkezett.

Forgách átpártolásának okairól több, ellentétes véleményt olvastunk. Lehet, hogy Rákóczihoz való pártolását több körülmény segítette elő, annak legmélyebb indítékát mégis csak Forgách hazafias érzületében kell keresnünk, aki ismételten kijelentette, hogy meggyűlölte a németet. Átpártolása körül még egy érdekes momentumról kell megemlékeznünk, őt voltaképpen titkos megbízatással bocsátotta Rákóczihoz József király, aki Rákóczival — ellentétben a kurucokkal szemben kérlelhetetlen atyjával, Lipót császárral, kibékülni szeretett volna. Rákóczi Forgáchot gyermekkorra óta ismerte, tehát vele bizonyára bizalmasan beszélgetett s Forgách mégsem árulta el neki titkos megbízatását. Csak a fejedelem rodostói száműzetésében vallotta be Rákóczinak, hogy ő csakugyan József megbízásából jött hozzá. Hogy miért hallgatott oly sokáig, annak magyarázatát ma sem tudjuk. Állítólag azért, mert annyira gyűlölte a németeket, annyira nem bízott őszinteségükben, hogy nem tartotta volna előnyösnek a békét, amely bécsi tapasztalatai szerint mégis csak Magyarország újabb leigázásához vezetett volna.

Rákóczi, mint emlékirataiból kitűnik, alapjában véve nem rokonszenvezett Forgáchcsal, ebben valószínűleg Bercsényi befolyásolása alatt állott. Forgách csapatvezetői és hadvezéri elgondolásaiban őszinte tisztelője és követője volt Savoyai Eugén jól bevált nyugati hadvezéri módjának. Ilyen irányú működése a kuruc táborban kevés visszhangra talált s bár szervezési tanácsait és stratégiai gondolatainak helyességét Bercsényi is kénytelen volt elismerni és elfogadni, sokszor nem azonosította magát vele s a nyugati reguláris és a keleti irregularis portyázó hadviselési módok feletti vitákban a gyakorlatban rendszeren nem Forgách győzött.

Az 1704 június 13-án vívott koroncói veszített csatával kapcsolatban lett volna először alkalma Károlynak Forgáchcsal együtt működni. Mint ismeretes, Károlyi nem érkezett idejekorán a csataterre. Bár a vereséget kizárólag Forgách seregének fegyvelmedensége és nem Károlyi elmaradása okozta,¹ már ennél az első alkalomnál is kitűnt, hogy e két vezér sohasem fog tudni egymással összhangban működni. Forgách teoretikus, megfontolt tapasztalt katona volt. Károlyi pedig temperamentumos, a hirtelen elhatározások embere, aki éppen ez adottságoknál fogva nem szeretett előre megtervezett nagy csatákban résztvenni.

¹ Utalok a Magyar Történelmi Társulat 1932 január 10-én Győrött tartott vándorgyűlésén felolvasott dolgozatomra, amely részletesebben a Magyar Katonai Szemle f. é. április i-i számában jelent meg.

Az 1704. Évi DUNÁNTULI HADJÁRAT alatt esküdött hűséget Rákóczinak Esterházy Antal gróf császári huszárezredes, a pápai őrség parancsnoka, 400 vasmegyei huszárral együtt. Rákóczi főúri rangjánál fogva őt is azonnal tábornokká nevezte ki.

Gróf Esterházy Antal 1676 végén vagy 1677 elején született, tehát Rákóczi Ferencsel egykorú volt. Atyja Esterházy Ferenc gróf, a Dunántúl leghatalmasabb és leggazdagabb birtokosa, anyja Thököly Imre fejedelem testvérnénje volt. Édesatyját korán elvesztette, édesanyja ezután még két ízben ment férjhez, előbb gróf Jörger-Tollet, majd gróf Löwenburg császári tábornokhoz, kik mind a ketten a Rákóczi ellen küzdő császári hadseregben szolgáltak a felkelés alatt. De a fiatal Antal grófot nem német származású mostohaatyjai nevelték, hanem apai nagybátyja, Esterházy Pál nádor. Mint ifjú vett részt a XVII. század utolsó évtizedében Dél-Magyarországon vívott török hadjáratokban és 1698-ban Temesvár alatt súlyosan megsebesülve került a törökök fogságába s a Héttoronyban raboskodott a karlovici béke életbelépéséig.

A Rákóczi-felkelés kezdetekor Komárom vármegye főispánja volt, s mint egy huszárezred ezredesének kellett volna a Rajna mellé mennie. Az udvari haditanács intézkedésére azonban Magyarországon maradt és Koháry István, Forgách Simon és Bottyán Jánossal együtt a Rákóczi-felkelés ellen talpraállított milícianak egyik parancsnoka lett. Gróf Schlick császári altábornagy reguláris hadseregéhez csatlakozva résztvett annak kudarcos 1703. évi hadjáratában s azután Pápára került, mint az ottani őrség főparancsnoka és várkapitánya s itt csatlakozott Rákóczihoz. A szatmári béke feltételeit nem fogadta el, hanem Lengyelországba, majd Moldvába bujdosott s résztvett mindazokban a tervezgetésekben és próbálkozásokban, amelyeknek célja egy — török segítséggel megszervezett — betörés lett volna Erdélyen át Magyarországra. E kalandos vállalkozások, mint tudjuk, kudarcot szenvedtek. Sőt jóhiszeműen bízva a török hathatós támogatásában, Esterházy 1717-ben egy magyar bujdosókból, lengyelekből s más haszonleső zsoldosokból alakított sereggel Máramaros felől próbált Magyarországra behatolni. Vállalkozása már a kezdet kezdetén megtört a béke után vágyódó nép ellenállásán. A kudarc után néhány évig Viddin környékén bujdosott s azután 1721 nyarán érkezett a Rákóczihoz hű vezérek utolsó állomására, Rodostóba.

A fejedelem tábornoki karában Esterházy Antal gróf mindvégig előkelő szerepet viselt. Tekintélyét és hírnevét azonban nem katonai, hadvezéri kiválóságának köszönhette, mert ezeket a kvalitásokat benne éppoly hasztalan keressük, mint a kuruc fővezérek legtöbbszörében, hanem kristálytisza jellemének, igaz hazafiasságának és minden jóért s szépért lelkesedő, minden nemes ügyért őszintén síkra szálló szuggesztív egyéniségének. Ezek a jellemtulajdonságok kétségkívül egyéniségének és működésének megítélésénél súlyosabban esnek latba, mint emberi gyarlóságai és fogyatkozásai, pl. kissé könnyelmű életfelfogása, mulatozási vágya vagy könnyen befolyásolhatósága. A főúri hadvezérek ama típusához tartozott, akit egyéniségének tekintélye és súlya könnyen emelhetett volna a hadvezéri hírnév megérdemelt

fokára, ha oldala mellett egy képzett, önzetlen tanácsadó mint szakavatott vezérkari főnök működik. A hadvezetés ezer apró részletéhez azonban nem értett. Fiatal korában, bár hadi tapasztalatokkal, de hadvezetésben járatlanul került vezetői állásba. Tevékeny, impulzív természetű lévén, nem akart tétlen életet élni, tehát hatáskörén belül inkább a hadvezetés pszichológiai és adminisztratív ügyeivel foglalkozott, mint a reá bízott seregek harcászati elvek szerint való felsőbb irányításával.

Rákóczi ugyan elismerte egyéni kvalitásait, de hadvezéri képességeiről több ízben elítélően nyilatkozott. Habozónak tartotta, akit a szeles fiatal tisztek és hadsegédek fecsegése mindig megzavart és mindig annak szavára hallgatott, akivel legutoljára beszélt. A későbbi években is gyakran találunk utalásokat Bercsényihez írott leveleiben „Antal úr“ fogatékos hadvezéri képességeire, amikor figyelmezteti Bercsényit, hogy tervezett hadműveleteit csak az utolsó percben közölje Esterházyval, vagy hogy neki (t. i. Esterházynak) sohasem elég a had és hogy szeret gyermektanácsokon elindulni.

Elkesítő pátenseknek, közigazgatási, haditörvényszéki, vallási, közlekedési, várépítési, felszerelési kérdéseket tárgyaló iratoknak nagy számát találjuk tábori könyvében. Hadászati, harcászati iratokat kevesebbet. Utóbbiakban gyakran egy-egy rendeletet megváltoztató s már kiadott intézkedésnek ellentmondó parancsai azt mutatják, hogy kevés önbizalma volt s egy és ugyanabban a kérdésben több tanácsadó meghallgatása után tétovázva intézkedett.

Rendszerető, bürokrata természetű ember lehetett Esterházy Antal. Erre vall Thaly által kiadott tábori levelezőkönyve, amelyből az 1706. év júliusától 1709 júliusáig folytatott teljes levelezését megismerhetjük. Kronologikus rendben találjuk itt mindazokat az intézkedéseket, jelentéseket, megfigyeléseket, amelyeket Esterházy Antal tett és szerkesztett e három év alatt, nemcsak a hadjáratral szorosan összefüggő ügyekben, hanem az egész Dunántúlt — és mindazokat a helyeket, ahol Esterházy ezalatt megfordult — érintő, a mindennapi élet kérdéseit felölelő helytörténeti, kor- és művelődéstörténeti, sőt földrajzi és nyelvtörténeti kérdésekben is. Ez a könyv tehát értékes tárháza a XVIII. század első fele közéletének oly megvilágításában, ahogy azt egy barokk műveltségű nagyúr látta. Hogy e terjedelmes munka súlypontja ezen és nem leveleinek katonai vonatkozásán van, igazolja észrevételeinket Esterházy Antal valódi hadvezéri értékéről. Thaly az összes kuruc vezérek közül talán Esterházy Antallal szemben a legkevésbé elfogult az a kép, amit róla a tábori könyv előszavában festett, igen találó. Hirtelen változó kedély, változó ígéret, változó tervek, önzetlen jellem, sok jóakarát, kevés képesség, önbizalom, könnyen desperálás, hangzatos szép frázisok iránti szeretet, nagy levélírói készség, mind olyan tulajdonságok, amelyeket leveleiben és tetteiben valóban felismerhetünk. „Rendíthetetlen csak hazafisága.“ Ezzel a mondattal Thaly méltó emléket állított Esterházy Antalnak, a feudális nagyúrnak, aki Rákóczihoz hasonlóan egyéni érdekeit alá tudta rendelni a nemzet élet-halál harcában a hazafias felkelés ügyének, akit sem befolyásos rokonsága, sem a bécsi ígéretnek nem

tudtak elhajlítani Rákóczi mellől és aki, mint a Dunántúl leggazdagabb főura, számkivetésben, koldusszegényen pusztult el török földön.

Esterházy Antal sem született hadvezérnek, de — hogy ismét a mai katonai terminológiában ismert kifejezéssel éljek — kitűnő főszállásmester (Generalquartiermeister), azaz a működő hadsereg háta mögött tevékenykedő hadtápcsatatok és az utánszállítás és a hadsereg annyira fontos hátsó közigazgatásának irányítására hivatott parancsnok lehetett volna. A Gondviselés neki Rákócziéhoz hasonló, azzal párhuzamos sorsot mért. Ezt az életet következetesen, önmagához híven élte végig. S bár a fejedelem 1710-ben mulatozásai miatt elmozdította őt érsekújvári parancsnoki állásából és Rodostóba érkezésekor — pár évvel azelőtt, mélyen rangján alul kötött — házassága miatt is neheztelt rá, Esterházy mégis kitartott mellette s utolsó lehelleltig híve maradt. A kassai fejedelmi kriptában méltó helyen nyugszik Rákóczi oldala mellett.

E HÁROM FÉRFIÚ ÉLETÉNEK utolsó szakasza életfolyásuknak érdekes és egymástól eltérő megoldását, befejezését jelzi. Károlyit esze, előrelátása, szerencséje magasra emelte. Előkelően, gazdagon, nagy tekintélynek örvendő halt el 75 éves korában itthon. Forgách hasztalan próbálta elkobzott birtokait visszaszerezni, nehéz körülmények között végezte életét, 61 éves korában lengyelországi számkivetésében. Utolsó éveiben csupán irodalmi munkálkodásban, politikai gondolatainak papírra vetésében talált némi vigaszt. Esterházy Antal csak 46 évet ért el. Ábrándos tervezetések s jóhiszemű kalandos vállalkozásának kudarcra után számyaszegetten, testileg, lelkileg meggyötörve pusztult el pestisben török földön.

E különböző életsorsok ellenére is mindhármuknak egy közös hibája és sok közös erénye volt. A hibát hadvezetésük során mint jellemző tünetet ismételten megállapíthatjuk. Közös erényeik emberi szép jellemtulajdonságaikból fakadtak.

Mindhárman ismételten elkövették a hadjárat során ugyanazokat a vezetésbeli hibákat, pedig mint Zrínyi bölcsen mondja: „Non licet in bello bis peccare“, azaz: vétek egy hadvezérnek ugyanolyan helyzetben ugyanazt a hibát elkövetni, amiért már egyszer keserűen lakolt. Ez pedig mindnyájukkal megtörtént.

Erényeik közül elsősorban kell említenem a katonánál és vezérnél annyira fontos példaadó személyes bátorságot, vitézséget. Károlyi, ismételt morvaországi betöréseinél, Forgách és Esterházy, különösen a koroncói csatában, de másutt is, minden alkalommal vitézül verekedtek. Nem kerülték még a véres közelharcokat s kézitusákat sem. Hadvezéri működésüket illetően úgy Rákóczi, mint Bercsényitől, de alantasaiktól is sok gáncsoló és rosszaló kritikában volt részük, de sehol sem találni annak nyomát, hogy gyáván vagy harcban közönyösen, tétlenül viselkedtek volna. Vitézségükért ellenben sokszor kaptak megérdemelt dicséretet.

Legkimagaslóbb közös erényük volt a tündöklő hazaszeretet, azután a felkelés ügyéhez való törhetlen ragaszkodás és fejedelmi

uruk iránt táplált önzetlen tisztelet és hűség még akkor is, amikor Rákóczi kegyeit tőlük megvonta.

Egy olyan élet-halál harcban, amelynek a hadsereg csak eszköze, de amelynek lényege egy egész nemzetnek összefogó, lelkes tömörülése és hűséges kitartása a választott fejedelem zászlaja alatt, ezek az erények kellő méltánylást érdemelnek.

Az objektív hadtörténetkutatás fáklyafénye hadvezéri köntösükön sok fogyatkozást, foltot kénytelen megvilágítani. Egész szereplésük, egész mivoltuk áttekintő megítélésénél egyéniségük mégsem tűnhetik fel az utókor előtt oly színben, mint amilyenben a csatavesztő, mindenre alkalmatlan hadvezéreket szoktuk látni. Annak a kornak, a magyar nemzeti felkelés különleges helyzetének megfelelő s abba beleülő típusai voltak. Rákóczi hűséges tábornokai, célkitűzésében önzetlen segítőtársai, egyaránt méltók arra, hogy későbbi nemzedékek kegyelettel emlékezzenek rájuk.

MARKÓ ÁRPAD